

Müller, J. W., *What is populism?*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2016, 136 p.

Jan-Werner Müller este profesor de științe politice la universitatea americană Princeton și cofondator al European College of Liberal Arts din Berlin. Autorul are o prestigioasă activitate publicistică fiind tradus în mai multe limbi de circulație internațională. Dintre cărțile semnate de Müller se pot aminti: *Contesting Democracy* (Yale University Press, 2011) și *Constitutional Patriotism* (Princeton University Press, 2009). În realizarea recenziei am utilizat textul original în limba engleză, însă cartea a apărut și în limba română cu titlul „Ce este populismul?” sub egida Editurii Polirom.

Lucrarea recenzată abordează problematica populismului, un subiect actual, luând în considerare evenimentele recente produse în spațiul politic european sau nord-american. Schimbările politice generate de partide conservatoare în Ungaria sau Polonia, brexit-ul și victoria lui Trump în SUA sunt evenimente politice puse pe seama ascensiunii unui val populist de sorginte naționalist-conservatoare, xenofob și anti-migraționist ce apare ca răspuns la internaționalismul globalizării promovat de „cea de-a treia cale” reprezentată de o coaliție politică ce promovează neoliberalismul în economie, multiculturalismul în detrimentul identității naționale și multilateralismul în relațiile internaționale.

Cu toate că este un subiect actual și are o prezență consistentă în literatura de specialitate, conceptul de populism nu este clarificat în mod corespunzător, aspect subliniat de autor. În ultimii ani au apărut o serie de publicații ce abordează problematica populismului, unele axându-se pe clarificarea conceptului (Mudde, C. și Kaltwasser, C. R., *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press, 2017), altele pe analiza problemelor politico-sociale generate de mesajul și guvernarea populistă (Gherghina, S., Soare,

S. (ed.) *Populismul contemporan*, Institutul European, Iași, 2012; *The global rise of populism: Performance, political style, and representation*. Stanford University Press, 2016). În viziunea mea, interesul față de lucrarea lui Müller rezidă în faptul că autorul încearcă să îmbine ambele demersuri: propune o definiție a conceptului, pornind de la o critică a utilizării acestuia în literatura de specialitate, și prezintă o analiză a acțiunii politice populiste, a cauzelor și consecințelor populismului în plan politic și social. Actualitatea cărții este subliniată de exemplele folosite în analiză ce includ recente schimbări politico-sociale induse de guvernări populiste în țări precum Ungaria, Polonia, SUA, Turcia sau Venezuela, reprezentând evenimente cu un impact semnificativ la nivel internațional.

Lipsa unei definiții clare a conceptului îl determină pe autor să se întrebe în introducere dacă oricine poate fi catalogat ca politician populist. În primul capitol, intitulat „Ce spun populiștii”, autorul își propune să analizeze dificultățile legate de definirea conceptului, generată de sensurile multiple conferite acestuia care se diferențiază în funcție de timp, spațiu sau de arealul cultural. Spre exemplu, sintagma de „populism liberal” este acceptată în SUA, însă în cultura politică europeană acesta reprezintă o contradicție deoarece conținutul conceptului de liberalism este sensibil diferit față de utilizarea acestuia în SUA.

Populismul, în viziunea lui, nu reprezintă o doctrină politică bine structurată, ci un set de afirmații cu o anumită logică internă ce reprezintă în esență o viziune moralizatoare asupra politicului. Autorul nu se desprinde însă de tradiția de a reprezenta populismul în sens peiorativ, subliniind incapacitatea politicilor populiste de a corecta deficiențele de-

mocrației generate de către „elite”. Opunerea unei majorități latente, ignorate de elite, unor politicieni votați legitim este o idee periculoasă, afirmă Müller. Populismul apare ca o „umbră” a democrației, un constant pericol pentru aceasta.

Într-o oarecare disonanță cu poziția prezentată mai sus, autorul argumentează că nu este o abordare eficientă punerea semnului de egalitate între populism și politici sociale irresponsible sau echivalarea populismului cu categoriile de votanți mai puțin educați, săraci și mai tradiționaliști. De asemenea, este o greșeală să se argumenteze cu teoretizări psiho-sociale privind caracteristicile psihologice ale votantului populist, respectiv faptul că acesta ar avea o personalitate autoritară sau că ar fi caracterizat de teama față de schimbare, caracteristici ce se explică printr-un nivel cognitiv mai scăzut. Evidențele empirice indică spre faptul că există o varietate considerabilă a votanților populiști, aspect ce nu permite o etichetare simplistă a acestora, argumentează Müller.

Pentru a fi catalogată ca populistă, o orientare politică trebuie să reprezinte o critică la adresa statu-quo-ului, a elitelor politice existente. Delimitarea populiștilor față de statu quo-ul existent are o conotație morală, populistul luptându-se cu structuri corupte, orientate împotriva „interesului poporului”. Müller subliniază faptul că populismul se asociază cu o atitudine antipluralistă ce izvoarăște din postura de „representare a poporului”, statu-quo-ul nefiind tratat ca o opoziție legitimă datorită poziției „imorale” pe care acesta o are în societate. În aceste condiții populismul tinde spre o politică identitară, bazată pe excluziune, creând o categorie politică catalogată „dușmanii poporului” care trebuie izolată sau anihilată.

Un alt aspect important, subliniat de autor, îl reprezintă relația populiștilor cu aspectul reprezentativ al democrației. Populiștii nu reprezintă un grup bine definit precum votanții unui partid în alegeri, ci „reprezintă” o fictivă „majoritate tăcută” considerată

„adevăratul popor”. Politicianul populist este prezentat ca un impostor care poate ghici voința poporului negând rolul formelor de reprezentare politică, cum ar fi parlamentul. Populiștii adoptă o atitudine paternalistă față de poporul oprimat, incapabil să-și formuleze sau să-și reprezinte interesele. Populiștii își asumă un mandat imperativ din partea „poporului” care le permite să eludeze responsabilitatea politică, cel puțin în plan retoric. Populistul reprezintă în mod direct poporul, nu are nevoie de mediatori precum jurnaliștii care distorsionează realitatea. Tendința autoritară este subliniată de caracterul monolitic al structurilor politice populiste alinate în jurul liderului.

În cel de-al doilea capitol, intitulat „Ce fac populiștii sau populismul la guvernare”, autorul analizează acțiunile politice ale populiștilor ce vizează consolidarea puterii. Sunt analizate, printre altele, modificările constituționale efectuate de guverne populiste precum cele din Ungaria sau Venezuela. Guvernarea populistă se bazează pe polarizarea spațiului politic prin crearea unui climat conflictual, populiștii jucând rolul victimei chiar și după cucerirea puterii. Divizarea societății se realizează în concordanță cu principiul populist conform căruia doar anumite grupuri sociale merită o guvernare corespunzătoare, cele care constituie „adevăratul popor”. Politicile populiste nu sunt fundamentate pe evidențe empirice și nu sunt supuse dezbaterii publice. Guvernând prin intermediul unui model ce poate fi descris ca legalism discriminator, guvernele populiste subordonează treptat societatea civilă, sistemul birocratic, generează corupție și clientelism de masă. Autorul subliniază aversiunea guvernelor populiste față de ONG-urile cu un mesaj politic concurent și mai ales față de mesajele ce le pot submina autoritatea morală.

Analiza guvernării populiste se realizează preponderent prin exemplele Ungariei și Poloniei. Müller subliniază manevrele guvernelor populiste din aceste țări ce vizează

subordonarea justiției, a aparatului de stat și a mass-mediei la care se adaugă clientelismul extins ca o demonstrație a înlăturării vechilor elite și de recompensare a susținătorilor. Autorul recunoaște că procesele menționate anterior nu însoțesc doar guvernările populiste, însă subliniază caracterul deschis, „pe față” al acestora în regimurile populiste, acestea fiind însoțite de o discutabilă justificare morală.

Capitolul cuprinde un demers speculativ cu privire la intențiile autocratice ale regimurilor populiste. În Europa (Turcia, Ungaria sau Polonia), guvernele populiste păstrează aparențele unui sistem democratic de teama unei izolări accentuate externe. Democrația „iliberală” reprezintă conceptul esențial al retoricii populiste contemporane. Distanța liberal-iliberal poate fi analizată pe mai multe dimensiuni începând cu rolul sistemului juridic în funcționarea statului până la problematica economică unde poziția iliberală favorizează un stat intervenționist. Democrația iliberală păstrează alegerile libere, însă prezintă un sistem slăbit de *checks and balances*. Ca atitudine politică, acest sistem politic favorizează dictatura majorității față de includerea în politicile publice a intereselor minorității.

În ecuația liberal-iliberal este importantă opoziția între interesele naționale (iliberales) și cele globaliste (liberale). În viziunea populiștilor democrația are un caracter național, iar liberalismul este reprezentat de structuri și instituții internaționale gen Uniunea Europeană. Concluzia lui Müller este că guvernele populiste subminează democrația în numele majorității, deviind societățile respective spre anti-capitalism și autoritarism.

În cel de-al treilea capitol, intitulat „Cum să tratezi populiștii”, se analizează cauzele principale ale noului de val de populism ce se manifestă la nivel global. Prima cauză identificată a succesului curentului populist ține de dezamăgirea provocată de sistemul democratic în țările foste comuniste sau în țări fără o tradiție democratică solidă precum

Turcia. Un sistem politic imatur, cu partide slabe contribuie la atractivitatea mesajului populist. Tratarea similară a regimului Orban din Ungaria cu regimul Erdogan din Turcia o consider superficială având în vedere diferențele semnificative istorice, culturale, dar și dacă avem în vedere ideologia, politicile aplicate sau starea democrației din cele două țări.

Declararea mesajului populist ca indezirabil și a partidelor politice ca nefrecventabile determină o izolare politică a actorilor politici populiști, arată Müller, aspect ce întărește perspectiva populistă asupra elitelor liberale considerate ca arogante și îndepărtate de nevoile populației.

O altă cauză a succesului populist rezidă într-o criză a reprezentării politice. Analizând spațiul politic american, autorul subliniază influența politicii identitare ce radicalizează bazele electorale creând un teren fertil pentru populism.

Autorul încheie argumentul printr-o comparație între tehnocrație și populism subliniind asemănarea dintre aceste ideologii care nu încurajează dezbateră democratică. Dacă populismul își bazează autoritarismul pe „voința poporului”, tehnocrații sunt convinși de superioritatea soluțiilor lor fundamentate „științifice”.

Cea mai interesantă caracterizare a populismului contemporan în carte se face prin citarea politologului olandez Cas Muddle, care afirmă că populismul este „răspunsul iliberal, dar democratic dat unui liberalism ce ignoră principiile democratice”. Consider că ar fi fost utilă o analiză mai deschisă și sinceră a problemei ridicate de Muddle pentru a înțelege în profunzime natura și cauzele revigorării populismului în spații politice cu un trecut solid democratic precum Marea Britanie, SUA, Franța, Germania sau Olanda.

Prin multe din argumentele sale, autorul se poziționează de partea elitei liberale (academice) aflată în conflict ideologic cu oferta „populistă”. Având în vedere aceste aspec-

te, recomand prezenta carte ca un important punct de plecare în abordarea problematicii propuse de autor: clarificarea conceptuală a

populismului și analiza revenirii în prim planul politicii internaționale a grupărilor politice populiste.

Botond-Zsolt Bottyan
Universitatea din Oradea